

МИСТЕЦТВО / ИСКУССТВО

УДК 371.62+371.63+727.1.054.3

Данило Косенко, Світлана Остапик
(Київ, Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СЕРЕДНІХ ШКІЛ В РОБОТАХ ГЕРМАНА ГЕРЦБЕРГЕРА

У статті розглянуто виникнення та розвиток сучасних тенденцій в організації навчальних просторів школи. Виявлено та узагальнено основні підходи до проектування інтер'єру школи, що знайшли втілення в роботах нідерландського архітектора Германа Герцбергера.

Ключові слова: навчальний простір, дизайн інтер'єру, архітектура школи, Герман Герцбергер.

The article considers the emergence and development of modern trends in the organization of learning spaces of the school. The main approaches to interior design of the school, embodied in the works of the Dutch architect Hermann Hertzberger, are identified and generalized.

Keywords: learning space, interior design, school architecture, Herman Hertzberger.

Актуальність та мета роботи. В Україні триває реформа загальної середньої освіти. Концепцією реформи передбачено зокрема вдосконалення просторової організації шкільних будівель, створення нових типів освітнього простору [11]. Проте вітчизняна архітектура та дизайн середовища не мають усталеного досвіду проектування освітніх просторів нового типу, характерних для сучасної освіти [1]. Протягом усього ХХ ст. та аж по сьогодні вітчизняні шкільні будівлі проектуються на основі кабінетно-коридорної схеми, де основним – а по суті єдиним – типом навчального простору є прямокутний у плані клас-кабінет стандартного розміру. Таким чином, актуальним є виявлення у світовому досвіді проектування шкіл таких концепцій організації навчальних просторів, що відповідали б сучасним підходам в освіті.

Результати дослідження. Масові школи в Європі та США виникають протягом XVIII–XIX ст., спочатку як невеликі заклади на 1–3 класи; для такої школи вже в кінці XVIII ст. розробляється тип невеликої будівлі з одним або двома окремими класними приміщеннями [10]. Пізніше у великих містах наповнюваність шкіл збільшується, і на межі ХХ ст. формується тип великої міської шкільної будівлі, що характеризується коридорною структурою з одно- чи двостороннім розміщенням однакових за формою та розміром прямокутних у плані навчальних приміщень [7]. Параметри класів детально розраховувались на основі гігієнічних вимог з урахуванням рядно-фронтального розміщення певної кількості учнівських місць, обладнаних фіксованими партами [12].

Але саме в цей період таке рядно-фронтальне облаштування класів фіксованими партами викликає гостру критику педагогів-реформаторів [9]. Після Першої світової війни розпочинаються активні пошуки нових підходів до організації простору навчальних приміщень. В цих пошуках можна виділити кілька тенденцій.

Перша тенденція була започаткована власне педагогами-реформаторами, такими як Марія Монтессорі, Джон Дюї, Хелен Паркхерст та інші. Творці нової педагогіки вимагали такого меблювання класів, що дозволяло б вільну зміну форм навчальної роботи, перехід від сприйняття інформації до практичної діяльності чи обговорення. Для цього в альтернативних школах впроваджуються легкі мобільні меблі, розташування яких можна легко та швидко змінити силами самих учнів. Цю тенденцію можна визначити як гнучку організацію простору класу [9].

Друга тенденція розвивається на основі нового на той час типу шкільної будівлі – «школи на відкритому повітрі» [4]. Відмінністю цих закладів була павільйонна структура, класи мали великі поверхні прорізів, що відчинялись назовні, забезпечуючи зв'язок із зовнішнім середовищем, в тому числі функціональний – можливість проведення уроків просто неба. Створені ще в кінці XIX ст. як санаторні установи, в епоху модернізму школи на відкритому повітрі вплинули і на архітектуру та дизайн масових шкіл, оскільки архітектурно-просторова концепція відкритого простору та активного зв'язку інтер'єру та довкілля відповідала функціональним та художнім ідеалам модернізму. У міжвоєнний час на основі концепції «школи на відкритому повітрі» проєктуються як санаторні заклади (школа в Сюрені поблизу Парижу, арх. E. Beaudouin, M. Lods, 1932–35), так і школи загального призначення, в тому числі міські школи на кілька поверхів (школа в Амстердамі, арх. J. Duiker, B. Vijvoet, 1927–1930). Можливості розкриття простору класів у навколишнє середовище активно досліджує Р. Нойтра у проєктах шкіл, що будувались у Каліфорнії [6] – втім, клімат Каліфорнії є більш сприятливий для таких експериментів, ніж, скажімо, в Україні. Але і в Україні Й. Каракіс у 1960-ті роки робив спроби ближче поєднати навчальні приміщення з навколишньою територією для прогулянок (експериментальні школи в Донецьку та на вул. Юності в Києві) [13].

Ще одна тенденція виникла на базі шкіл, що працювали за педагогічною технологією Марії Монтесорі, але впроваджувалась також і в масових школах. Йдеться про ускладнення простору класної кімнати [9]. Одним з перших прикладів класної кімнати, що складається з кількох взаємно пов'язаних просторів, є школа Монтесорі-школа в Амстердамі (1926, арх. A. R. Hulshoff). Класи цієї школи розділені на три взаємно пов'язані зони: власне клас, «вологу» зону з відповідним оздобленням поверхонь, та «тиху кімнату» для усамітненої діяльності [4]. Надалі така структура набула розвитку, скажімо, у проєкті школи Кроу Айленд (Crow Island School) у місті Віннетка (США). До проєктування було залучено щойно створену фірму Perkins&Wills, але через сумніви місцевої адміністрації щодо спроможності молодих архітекторів, до участі в проєкті було запрошено вже відомих на той час майстрів, архітектора Ееро Саарінен та дизайнера Чарльза Імза. Одноповерхова школа складалась з кількох видовжених корпусів, де з одного чи з двох боків коридору розташовувались окремі класи. Класні кімнати школи склалися кожна з двох приміщень – великого простору для академічних занять та меншої майстерні для творчої діяльності. До майстерні прилягав санвузол та комора. Клас мав великі вікна з низькими підвіконнями, виконаними у вигляді амфітеатру, та вихід безпосередньо назовні на ігрове подвір'я [5]. Таким чином у проєкті школи Кроу Айленд тенденцію ускладнення простору класу було поєднано з розкриттям інтер'єру в навколишній простір.

Важливий внесок у розвиток сучасної концепції навчального простору зробив нідерландський архітектор Герман Герцбергер. Вже у першому проєкті школи Монтесорі в Делфті (1960) він розвинув тенденції 1930–50-х років, доповнивши їх власними ідеями у цілісну концепцію [4]. Герман Герцбергер проєктував шкільні будівлі, спираючись як спогади про власний досвід школяра, так і на активну співпрацю з вчителями, на дослідження процесів, що відбуваються в будівлі [3]. На основі таких досліджень Герцбергер запропонував кілька новацій в організації навчального простору.

Герман Герцбергер критично ставився до американських експериментів зі створення «шкіл без стін», де всі навчальні процеси відбувались в одному великому приміщенні [2]. З іншого боку, він також критикує метод проєктування англійського архітектора Давида Медда, що пропонував «будувати різноманіття» на основі детального дослідження процесів, що мають відбуватись в просторі. Герцбергер вважає, що «різноманіття неможливо запроєктувати», що дослідження процесів не означає створювати простори вузько призначені для того чи іншого процесу – але з іншого боку, неспеціалізований відкритий простір також не є функціональним, в ньому неможливо працювати, оскільки весь час щось відриває від роботи [3]. Для врівноваження цих двох крайніх підходів Герцбергер розробляє концепцію «артикульованого класу» (articulated classroom, тут слово «articulated» можна

перекласти і як «зчленований», і як «виразно сформований») [4]. Артикульований клас має складну об'ємно-планувальну структуру, складається з кількох частин, що нерідко мають навіть різну позначку підлоги. Ці частини призначено для різних видів діяльності в залежності від їх розташування відносно входу: ті, що вимагають концентрації (як виконання завдань з математики), відбуваються в глибині класу, а більш рухливі (такі як заняття мистецтвом) – поблизу входу, у пониженій частині приміщення. Такий клас вже не є, як у старій школі, замкненою «фортецею», він відкривається як у зовнішній простір, так і в коридор. Герцбергер приділяє велику увагу оформленню вхідної зони до класу, зони «порогу». У цій зоні він створює додаткові можливості для різних видів діяльності, можливість трансформації, «підключення» до основного простору класу або коридору чи, навпаки часткової ізоляції для усамітнення. Власне сам шкільний коридор Герцбергер також пропонує розробляти по-новому. В сучасній школі коридор вже не є місцем, де дитина просто мусить «вибігатись» після нерухомого сидіння протягом уроку. Герцбергер трактує коридор як «вулицю», де відбувається спілкування, соціальна взаємодія учнів різних класів. В одному з проєктів Герцбергер вперше створив загальношкільний рекреаційний простір у вигляді широких сходів-амфітеатру з покриттям деревом [4, 8]; сьогодні таке рішення є досить популярним в проєктуванні шкільних будівель в Європі. Такі сходи є не лише шляхом пересування чи глядацькими місцями для вистав; вони також є простором, де можуть відбуватись різноманітні активності, як індивідуальні, так і групові. Сидячи на таких сходах, учні спілкуються, читають, грають у шахи чи навіть виконують домашні завдання. В шкільних проєктах Германа Герцбергера кордони між внутрішнім та зовнішнім простором, між простором класу та рекреації стають нетривкими, проникними, рухомими, але ніколи повністю не зникають.

Висновки. Таким чином, в роботах Германа Герцбергера знайшли втілення основні тенденції організації навчального простору згідно з сучасними педагогічними підходами. Це ускладнена («артикульована») організація простору класу та рекреації, як в плані, так по вертикалі (різні рівні підлоги, сходи, амфітеатри тощо); розкриття простору класу як у навколишнє середовище, так і у рекреаційний простір; гнучка організація простору, що дає можливості для різних видів діяльності; але при цьому створення середовища, що не є нейтральним, а стимулює, заохочує, «підказує» різні можливості роботи та взаємодії. Ці тенденції організації простору, що розвивались протягом ХХ ст. та були узагальнені Г. Герцбергером у 1960–80-ті роки, і сьогодні залишаються актуальними в архітектурному та дизайн-проєктуванні приміщень закладів освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Atkin J. Transforming spaces for learning, in *Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011*, Paris: OECD Publishing, 2011, pp 24–31.
2. Cuban L. The Open Classroom. *Education NEXT*, Spring 2004, pp 69–71.
3. Dyer E. Interview with Herman Hertzberger (2016) – Architecture and Education, 2016. [Online]. URL: <https://architectureandeducation.org/2016/02/03/interview-with-herman-hertzberger>.
4. Hertzberger H. Space and learning : lessons in architecture 3. Rotterdam: 010 Publishers, 2008.
5. Hille R. T. Modern schools : a century of design for education. John Wiley and Sons, 2011.
6. Huerta A. A. Richard Neutra's Active Learning Schools, 1927 to 1939: from Open Air School Precedents to Modernist Innovations. School of Architecture, University of Virginia, 2002.
7. Wheelwright E. M. School Architecture. Boston: Rogers and Manson, 1901.
8. Wood A. Interview with Herman Hertzberger (2017): architecture as visual and social connection – Architecture and Education, 2017. [Online]. URL: <https://architectureandeducation.org/2017/08/29/interview-with-herman-hertzberger-2017-architecture-as-visual-and-social-connection/>.

9. Косенко Д. Ю. Основні тенденції просторової організації та меблювання шкільного класу у першій третині ХХ сторіччя. *Art and Design*, 3 (2019), с. 64–76, Груд 2019.
10. Косенко Д. Ю. Просторова організація класу та шкільне меблювання кінця ХVІІІ – межі ХХ сторіччя. *Art and Design*, 1 (2019). С. 105–116.
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН, 2016.
12. Эрисман Ф. Ф. Соображения об устройстве образцовой классной комнаты согласно требованиям современной гигиены (объяснительная записка к находящейся на выставке модели образцовой классной комнаты). Москва, 1888.
13. Юнаков О. Архитектор Иосиф Каракис. Нью-Йорк: Алмаз, 2016.

*Тамара Никоненко
(Київ, Україна)*

ЕСТЕТИЧНА ОСНОВА УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДНОГО МИСТЕЦТВА НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ ЄРМИЛОВА

На основі аналізу та узагальнення наукових і документальних джерел висвітлено етапи становлення авангардизму та конструктивізму в Україні на початку ХХ століття, охарактеризовано творчу спадщину видатного художника, дизайнера Василя Єрмилова.

Ключові слова: авангардизм, конструктивізм, дизайн, графіка, мистецтво, художні виставки.

Based on the analysis and generalization of scientific and documentary sources highlighted the stages of the formation of avant-garde and constructivism in Ukraine in the early twentieth century, characterized the artistic heritage of the outstanding artist and designer Vasyl Yermilov.

Key words: avant-garde, constructivism, design, graphics, art, art exhibitions.

Таких художників як я , в двадцяті було небагато,
слава до мене ще прийде...
Василь Єрмилов [5, с. 7]

Постановка проблеми. В даній статті, на основі аналізу наукових і документальних джерел та їх узагальнення, розглядаються етапи становлення авангардизму, витoki зародження конструктивізму в Україні на початку ХХ століття, висвітлюється творча спадщина видатного дизайнера Василя Єрмилова. Розгляду та аналізу історії українського авангардизму та конструктивізму не приділялося достатньо уваги в науковій літературі та дослідженнях, проводився лише розгляд в контексті історії мистецтва Росії, а в той же час напрям конструктивізму – це один з фундаментів загального розвитку мистецтва України, який неможливо оминати, бо незаперечним є той факт, що значний внесок в становлення цього напрямку внесли українські митці, і серед них одне з перших місць посідає В.Єрмилов. В сучасних умовах відродження національного мистецтва надбання українських конструктивістів початку ХХ ст. вимагає нового переосмислення та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Естетична основа українського авангардного мистецтва розглядається в наукових працях переважно в контексті розв'язання естетико-теоретичних проблем. Однак, за останні кілька років, науковці все більше уваги приділяють саме цьому напрямку дослідження українського авангарду. Пов'язано це, насамперед, не лише з можливістю повноцінно й всебічно вивчати український авангард як унікальне й неповторне мистецьке явище, а й з актуалізацією пошуків національної культурної ідентичності. З кінця 1990-х рр., в Україні написано та захищено низку дисертаційних досліджень, присвячених різним аспектам авангардного мистецтва (серед авторів –